

КӨГЛТИН ДАВА

АЛТИ
ЗҮРКН

Хөгжтин Дава

Алтун
Зуркн

Шүлгүд, легенд, туульс, поэмс

[Дунд наста сурһульчнрт]

*Хальмг госиздат * Элст * 1961*

Д. Кугультинов.
Золотое сердце.
(на калмыцком языке)

Редактор Б. Б. Сангаджиева.
Художник В. И. Мезенцев.
Художественный редактор Н. Д. Будников.
Техн. редактор Т. А. Гайдаш.
Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста, 1961 г.

Сдано в набор 6.IX-61 г. Подписано к печати 20.X-61 г.
Авт. л. 3,3. Уч.-изд. л. 3,5. Печ. л. 3,93.
Бумага 70×108¹/₃₂. Бум. л. 1,438. Тираж 1 000 экз.
K01241. Заказ № 5418. Цена 18 коп.

Красная типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

Ш Ү Л Г Ү Д

ПИОНЕРМҮДИН АНДҮАР

Чидлтэ улан тугиг
Чаңһар һартан бэрнэвдн.
Бат пионерин үгиг
Бидн андһарт өгнэвдн.

Алдр Ленинэ сурһмж
Алдл уга даснавдн.
Аавһр-ахһран дураж
Ардаснь лавта дахһнавдн.

Газ, нефть, нүүрс
Һазрин гүүнэс авһандн.
Белк Стрелк хойрас
Бидн космосд давһнавдн.

Йиртмж ясхар сурһулян
Йир сээнэр сурһнавдн.
Парть метэр, андһаран,
Пионермүд, күцэнэвдн.

1960 ж.

ХАВРАР

Хавр медмжэн угаһар
Хотхрмудт ус тогтав.
Хаалһс энгдэн девтж
Харлад, машинд зогсав.

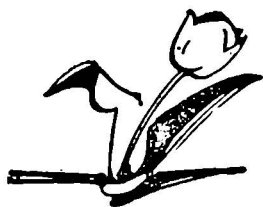
Апрель сар жаңкнж
Аһар жирһләр дүүргв.
Шовуд теңгрт жиргж
Шуугад багарн нисв.

Нилх бичкн хурһд
Ноһанд наадад тоглльдв.
Һамһр цецгс салькнд
Һанхж дольгарад нээхлв...

Элстэс пионермүд отрядәрн
Эрг давад һарв.
Теегт цецгс цуглулж
Титм тедн гүрв.

Хаврин хээртә һарнд
Хүвтә бичкдүд ханв.
Хальмг мануртсн теҗ
Харвж байсад наадв

Хурасн титмсэн өргж
Хэрү балһснур ирв.
Күнкән Ленинэ бумб
Күндлж тедн кеерүлв.

АФРИКИН КҮСЛ КҮЦХ

Африкин һазр — халун.
Африкин аһар — заль.
Африкандын мергн зүрхн —
Һазр догдлулж чичрүлдг
Һалв — аюл мет
Һал, падрен цог.

Африкандын зүрхн догдлв.
Америкин дажрачнр чичрв.
Алтарн олз кеж
Алачнриг тедн асрж,
Аврлт уга деермчнриг
Агсж, селмәр теткв.

Күчр догшин дажрлһнд,
Күнд колониализмин дарлһнд,
Күмни сулдхвр некж
Күгдлж нурһан тинилһсн
Күндтә хар Африкин
Күслнь лавта жүцх.

Яһад гихлә, теднд
Ядсн шар нарн,

Зүн үзгэс урйж
Зүүдн болсн жирл,
Көдлмшчир нег цагт
Күцсиг оньдин зэнглнэ.

«АРТЕК»

Туулин орн мет
Туурсн Крымин аһуд,
Харвж нүдн ханшго
Хар теңсин көвөд,

Салькн эрә үлэхлэ —
Саржннж ораһарн шуугдг,
Орчлнгас цуглулж урһасн
Ончта модд заагт,

«Аю» уулин белд
«Артек» лагерь дүңгөнә.
Цуг Союзас бичкдүд
Цуглрж энд амрна.

Зүүдн болм сээхн
Зунин дуусн пионермүд,
Бульчн цогцан чаңһаж
Байртаһар цаг давулна.

Мендд түсан күргдг
Мандлсн нарна толь,
Күрнтрэд, махмудтан шинггэж,
Күүкд-көвүд наадна.

Теңгст, захсн мет,
Тедн өөмж дөглднә,

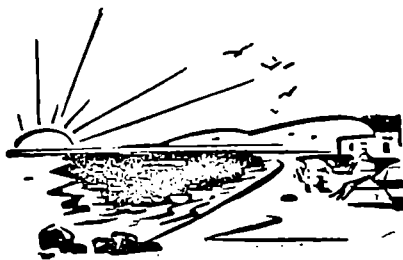
Ус хоорндан цацлдж,
Усчж, дөрлдэд, урлдна.

Ядсн амрлһнд, нааран,
Я.мр ач кесндэн,
Эн олин бичкдүд
Эндр цуглрж ирсмб?

Кен эднд мим,
Келэр келж болшго,
Ке сээхн гермүд
кеж белг өгсмб?

Сурһуль жөдлмштэн кинж
Сээнэс сээнэри йилһрснь,
Нарта, тенгстэ «Артекүр»
Нааран цуглрж ирж.

Эврәннь өсжэх үрдтэн,
Эңкрлэд, хээртэ Төрскнь,
Нер туурсн «Артек»,
Нерэдж белг кез.

«ЖАҢИР»

Бээшдгийн өөр бээдг
Байн колхозин сурхульчир,
Жирхлдэн ик дамшлтта
Жаңһриг соңсар шиидцхэв.
Дөрвн пионер тоомсрлж
Дуучиг наар гичхэв.
Дундин школин директр
Ду тасрсн сурхульчирт,
Тавн зун жил хооранд
Төрсн «Жаңһрин» хаалһ,
Утх-учринь цээлһж
Үгэн ахрар келв,
Дарунь альхан ташад
Дуучд үг өгв.
Уха невчк тунһаж,
Улһжж; зөрг немж,
Удырдж, өвгн дууһан:
«Эрднин эки цагт» — гиж
Эклэд утар татв...
Бичкдүд шууган уга,
Баһчуд ки тасрв,
Бумбин орна тускар
Бахтж болһаж соңсв...

«Шартг өргн далаһас
Шаржинад нээмн миңһн,
Цевр сээхн һолмуднь
Цервж гүүртцэр турглна.
Мөнк дөрвн цагтнь
Мелмэж, көрл уга,
Элсн сээрм һолар
Энгдэн жиржинж гүүһэд,
Теткж, услур цугтаднь
Түгэж өгдг гинэ» — гиж
Төгэлндэн сурһульчнр хэләһэд,
Цаһан үстә жаңһрч
Цаг зуурт зогсв.
Хавтхаон альчур һарһад
Халучрхад маңнаһан арчв...
«Асхрхла — ааһ цуон,
Өгрхлә — нээмн чимгн», — гиж,
Алдр төрскнәннь төлә
Аврлт уга хортан
Бәрлдәни икднь диилсн
Баатрмудин зөргн тускар,
Чини мини уга
Чилгр, төвкнүн жирһлиг
Чимлһинь олж дуулсиг,
Седклән өгч цуһар
Соңгсж ханлтан өргцхәв,
Жигтә, седлһтә, соньн
«Жаңһр» дасхар шиидцхәв...
Школасн сурһульчнр һазаран
Шуугж, күүндж һарцхав.
Дүүрн сар теңгрт
Дүңгәж мандлсиг үзцхәв.

Үлдин мөргэр дольгарж,
Садин өөгүр жиржинсэн
Услурин канал харвцхав.
Шартг далаһас салж
Шуржинсэн холмуд санцхав.

КҮМНИ ДИИЛВР

*Зиганшин, Поплавский,
Федотов, Крючковскийд.*

Налвар дэвлүлсн дала
Налзурж шуугад аздлв.
Догшар шуукрсн салькн
Догдлулж ус агзрв.

Ценкр дольган — чонмуд
Цемлж өсрэд бархлзв.
Көвэ уга аһуд
Көөлдж мецнэд арвлзв,

Көөстрсн аман аңһалһж,
Көвсн барж үзв,
Дөгсн һалвла бэрлдсн
Дөрвн баатрур дэврв.

Советин дөрвн баатр
Сөргж, сүрдлго ноолдв.
Тецгр, усна аюлла
Тесж зөрглэд туллдв.

Долан, долан, зовлцгта,
Дөчн йисн хонгт,
Күрисн далад бэрлдән
Күржцнэд лугшж шуугна.

Дөрвн, советин баатр
Дөцнэд дууһан дуулна,

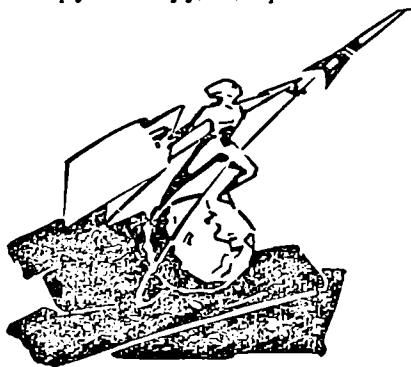
Өскж өргсн Төрскнәннь
Өнр неринь дуудна.

Туужд үзгдэд уга
Туурон хату бэрлдэнд,
Төрскнәннь чимлхтэ нернь
Теднд чидл немнэ.

Налв аштнь диилгдж
Наран деегшән өргв,
Цецкр дольган — чонмуд
Цемшж хооран зулв.

Үрглжд үзмж болсн
Үзгдэд уга диилвр,
Күмн байрлж тосад
Күндлж баатрмудиг мактв.

Зөргтэ дөрвн баатрт
Зүржнн халун ханлт,
Хээртэ Төрскнәннь нернэс
Хрущев дуудж өргв.

ХОҶҲРИН МАШИН

Ширнь гилвкж герлтсн
Шин маши ХоҶрт
Белг гиж эцгнь
Байрлулж, авч ирв.

Эрэсинь эрхлэ машин
Эврэн поолар гүүнэ.
Икчүдин бийнь түүгэр,
Инэж, өврмж жөнэ.

Манһдуртнь Дивн орхар
Машиһан ХоҶр ясв.
Болв, кинь сулдсн
Барун төгәһинь үзв.

Толһаһан зээлж, зовж,
Төгәһинь сөңглхэр шиидв.
Чидлэн һарһж эн
Чирдэж төгә татв.

Хэврһэрн кевтж, тохняд,
ХоҶр шаһаж шинжлв.
Көшүр харшлт болжахинь
Көвүн үзж медв.

Босад, цэ чавчдг,
Бичкн сүк авб.
Төвлж, көшүринь цокад,
Төгәһинь, байрлж, салһв.

Һазаһас ирсн эцгнь,
Һартк төгәһинь үзн,
Хонһрас уурлсн дууһар:
«Хамхлчквч?» — гиж сурв.

«Машиндән сууж би
Москва орад ирләв.
Эндр Дивн оржаһад
Эргәд машинән хэләхинь:

Эн нег төгәннь
Кинь сулдж», — гиж,
Көвүн эцгдән келж,
Келтәсн машинүрн өкәв.

Эцгнь улм уурлж:
«Энчн модилм», — гиж
Төһәһинь һартан авн,
Тагчгрсн Хоңһрт келв.

Хоңһр өврж эцгдән
Халучрхж хәрү өгв:
«Модн биш энчн
Машинә төгә» — гив.

Хэрүһинь соңсж эцгий
Хэлэцэи жөөлрүлж инэв.
Иим юм меддгоднь
Икчүдт, Хоңһр һундв.

ЗҮСМ ӨДМГ

Негдгч классд орх
Нээмгэ Бадм жөвүн,
Көвкр цаһан өдмг
Керчэд утлж авб.

Зүсмд цаһан тос
Зузанар дарад түркж.
Адһж, йовн йовж,
Аман дүүргж жажлв.

Наза үүрмүднь, тедүхнэс,
Һаран дайлж дуудв.
Өргж, футбол үзүлж,
«Өтрл» — гиш хээкрлдв.

Бэржэсн зүсмэн шивчкэд
Бадм теднүр хурдлв.
Ардаснь эцгнь ууртаһар
«Арһулд» — гиж зогсав.

Алицрж Бадм хэрү
Арһул ишкж өөрдв.
Һазрт кевтсн зүсмүр
Һарарн эцгнь заав.

Түүг үзсн көвүн
Тагчг хурниж зогсв.
Экнь гүүж ирэд
Энүг чикдхэр седв.

«Бээслчн»,— гиж эцгнь
Бадмин эkd келв.
«Бадм намаг дахж
Бригад ортха»,— гив.

Кеер, Бадм, теегт
Күржцнссн комбайнмуд үзв.
Тооснас чирэнь харлсн,
Тэрэхэр комбайн йовулсн,

Комбайнериг үзж көвүн
Көдлмштнь жилвтж зогсв.
Эцгнь таньдг комбайнертэн
«Энүг дахуллчн»,— гив.

Байрлж шатар, деегшэн,
Бадм давшад харв.
Комбайн чичрж дацшад
Көндрэд цааран йовв.

Буудя шуржцнж асхрад
Бункер дүүргж асхрна.
Шора Бадмин чирэд
Шигдж наалдад харлна.

Халун нарна заяяс
Халхарнь көлсн турглна.

Бадм нег эргчкэд
«Буулһтн» — гиж сурна.

«Өдмгчн ним үнэр
Олгдмн», — гиж эцгнь,
Бункерүр харан зааж
Бадмд арһул келв.

Өрүнэ һазрт хайсн
Өдмгин зүсмән санж,
Бадм тагчгар, ичж,
Башрдж чирәнһ улав.

АСХН ХОТ

Кеер, өдрин дуусч
Колхозин теэгт жөдлсн,
Нээмдгч классин сурхульчир
Ниргж, нинһэр цуглрв.

Уста бочкин өөр
Үүрмүд шуугж, дарцлдж,
Нег-негндэн асхж
Нүр-һаран уһав.

Геснь өлссн Дольган
Һаран арчн бээж:
«Хот белний» — гиж
Холас Галяһас сурв.

Классарн шиидгдсн повар
«Кемдэн белн, зуг
Үгдэн эс күронднь
Үлдл өгнэв», — гив.

«Зун тэви процент.
Зураһасн даввдн.» — гиж
Классин комсорг Басң
Күүкнд бахтж келв.

Стол төгэлж суунад
Саван цунар өгцхэв.
Өдмг харарн хуилж
Өмкж, хотан сорцхав.

Акчмин зуур Дольган
Ааһан сулдхж, давтв.
Наадкснь бас шуугж
«Немтн» — гиж сурв.

«Долан жилэ зураһан
Дольган күцэжэнэ» — гиж,
Галя хурһарн зааж
Ночнад, жицнж инэв.

«Би дутшахшив» — гиж
Басц хэврһэс желв.
Цунар көвүд-күүкд
Цатхан мартж эдлв.

Аман арчж Дольган
Ааһан хооран кев.
«Иим эмтэхи хот
Идэд угав!» — гив.

«Галян хот» — гиж
Нэрэ мусг инэв.
Доргшан генткн хэлэсн
Дольгана чирэ улав.

Колхозин дадмг бригадир
Күндтэ Иван Петрович:
«Халун көдлмш гиснтн,
Хотин амтн биш,
Седклэн өгсөнөннь чирэ
Сээхрүлнэ!» — гиж келв.

ДООЛА

Гшчд холас ирсн
ҺаҺа, ач күүкнәннь,
Толһаднь жөөлн альхан
Таалж өкөрлэд күргв.

«Доола, чи нанд
Дуртайч?» — гиж сурн,
Эмтэхн, улан халхта,
Альм һартнь бэрүдв.

Дөнтө бичкхн Доола
Ду һарлго мошкрв,
Һартан альман эргүлж
Һазр хэлэж зогсв.

«Амм мини ода
Альм идж бээнэ.
Хэрү, тана сурврт,
Хөөннь өгнэв», — гив.

Дурта дургоһан одачн
Доола медэд уга.
ҺаҺаҺан, тигвчн, күүкн.
Һундаж өөлүлсн уга.

1958 ж.

ЦЕРН

Цевр сээхн хувцта
Церн төрүц альвлхш.
Классд, урокт суухларн
Көвүд, жүүкд көндөхш.

Багшин чирэһүр ширтж
Болһаж тагчг сууна.
Оньган өгэд шүтж
Оньдин йилһрхэр седнэ.

Доскд үүрнь эндүрхлэ
Дора мусг гинэ.
Өтрлж барун һаран
Өргж жи тасрна.

Наадкснь эс медснд
Нам дотран байрлна.
Ингэн-тиигэн хэлэж
Инэж һаран суһна.

Һанцхн бийдэн дуртань
Герлтж нүднднь үзгднэ.
Цернд, зэцгэр, сурһульчнр
Цуһар дурго гинэ.

САМНА ЙОВДЛ

Школын библиотекэс Санж
Шин дегтр авб,
Бэрлдэн, дээнэ тускар
Болһаж шүтэд умшв.

Хойр наста дунь,
Хоран нег булһгд,
Дөрвлжн кубиксэр гер
Делдж босхад наадв.
«Санж, чи гертэн
Суужа»,— гиж аакнь,
Худгур уснд очаһад,
Хэрү эргж зогсн:

«Цаачн, хэлэжэ, удлго
Цэ буслн гижээнэ,
Буслхлань авчк»,— гичкэд
Бийнь һазаран һарв.

Санж толһаһан өрглго
«Соңсжанав!» — гиж желв.,
Санандан, фашистиг, нагаһар
Сарвдзүлад унһагад оркв.

«Шис» гигэд, тигжэтл,
Шиигэд — пиигэд одв,
Беш деер ур
Буднгрж деегшэн цоонгрв.

Дегтрэн нэзрт унхан,
Деврон цээһүр, Санж,
Өсрж гүүһэд, альчурарн
Өргж хооран кев.

Санжин бичкн дү
Санл боркдад уульв,
Ахнь түүг саатулад
Альхарн толһаһинь илв.

Дегтрин зургуд үзүлж
Дүүһэн уульдгинь уурав,
Терзүр давшад форточк
Татад ур һарһн.,
Санж шил һатцас
Соньн һээхмж үзв:
Ноха мис хойр
Ноолдснур, тагчгрж, шилтв.

Дуһу болсн мис
Дор ормдан хадгдж,
Тавн сарта жичг
Түүнүр дэврэд хуцж.

Болв нег э
Болһасн Санжиг эргүлв.
Хэлэхлэ: Санл дегтриннь
Халхс шуулжаснь үзгдв.

Уурлж, Санж, Санлас,
Уульн, дегтрэн булав.
Альхарн дүүхэн ташлһнлань
Аакнь орж ирв.
Санж асхн жүртл
Саналдж үрүдэд зовб.
Көдлмшэсн ирсн эцгнь
Көвүхэн керлдж шоодв.
Шуулгдсн халхс диглж
Шар зусар наав.
Дегтр яһж төрдгинь
Дараһарнь үрндэн желв...
Санжд акад зүүдн
Сөөнь дуусн орв.
Өмннь дегтр ирэд,
Өөлсн бээдлтэ зогсв.
Цаасднь генткн саржцнж
Цаһаһад Санжд желв:
«Көвүн, чини төлэ,—
Карелийд көкрж урһсн
Маанриг көдлмшчнр чавчад,
Модн болдгимдн уурала,
Цаас фабрикт кеһэд
Цаараннь типограф орулла»...
Дегтрэс үзгүднь өсрж
Даралдж харлад өөрдв:
«Кесг минһн жилд
Көндрлго кевтсн мадниг,
Көвүн, чини төлэ,
Көдлмшчнр һазрас һарһад,
Хорһлжн гиж нерэдэд,
Халун һалд цутхла,

Үгмүд чамар умшулхар
Үзгүд келә» — гилдв...
Келврмүд дегтрәс өндәж
Келх үгән санв.
Көлсән арчж Санж
Ки-тасрж күләв.
«Бичәчнр, чини төлә,
Билг-чидлән нөөлго,
Жирһләс маанриг хәәж,
Жилмүдин туршт көдллә,
Диг дараһимдн олж
Дегтр барлла» — гилдв...
Дегц дууһар нилж:
«Дегтр хадһлж чаддгонь,
Библиотекас мадниг, кезәчн,
Бичә көндәтхә.» — гилдв...
Тер өдрәс Санж
Талданар бийән бәрв.
Дегтрмүдән газетәр ораж
Дигтнь тәвдг болв.
Санлин һар күршгоһар
Саглж хадһлдг болв.

АРДАН ҮЛДЭСН НЕРН

Дөрвдгч классин сурхульчир
Дөрлдж мод суулһла.
Нэрхн бурас көкрж
Нарни тольд урһла.

Сурхульч болһн хошаһад
Суулһсн модта билэ,
Кинж, эврәннь модан
Көвүд күүкд асрла.

Доржин уласн модн
Дорас тенгрүр давшла.
Лижин услж, хэлэсн
Лир бичрлж сарсала.

Кермн Лида хойрин
Кедмнэ, альмна модднь,
Ацмудтан, дарук жилднь,
Альм, кедм шавшулла.

Жил жилэр сольгдв.
Жигтэ сээхн сад,
Өөгүрнй давсн күүнд
Өврмж, байр болв.

Зурхан жил давб.
Зунин һангта өдрэр,
Арвдгч классин сурһульчнр
Ацмуд заагт үзгдв.

Эврәннь суулһсн моддан
Эңкрлж тедн хэлэв.
«Мана белг»,— гиж
маасхлэж хоорндан күүндв.

Нерэрнь модн болһниг
Наадад тедн дуудв.
Кедмнэ мод, Дорж,
«Кермн» гиж инэв.

Лир модиг Лида
«Лиж» — гиж секорв.
Сурһульчнр садари хөөтд
Сээхи нерэн үлдэв.

Не, тадн, умшачнр,
Нерэн дарукстан үлдэвт?
Нежәһэд мод, ядхдан,
Нүк малтж суулһвт?

ЭЭЖ АЧ ХОЙР

(Легенд)

Һац. Цумцг. Зунь.
Һазр халунас шуурна.
Ижлин көвэд эмтн
Ирх керм күләнә.
Тасрха үүлн ниилж
Теңг халхлж бүркнә..
«Хур»,— гиж деегшән
Хэләж эмтн зальврна.
Әәдрхнә шивән чонж
Арвн хойр дакж
Күрл мөңгн хонхсиг
Күңкнүләд өөрхнд цокв.
Байн, купцирин үрд
Бардмнад алтн чаомудан,
Хавтхасн тач авад
Хэләж хәрү дүрв.
«Аашна!» — гисн дун
Әмт ормаснь көндәв.
Дольган мет, тедн,
Деврәд көвәһүр өөрдв.
Көгши хальмг эмгн
Керм талагшан шилтж,

Бэесн чидлэн харж
Бас өмөрэн өтрлв.
Ачнран теврхэр, көөрк,
Аднж седклэрн зүткв.
Көгшэ: «Илья!» — гиж
Көвүнэн тосад мөндлв.
Баахн берэн дарунь
Болнаж шинжлэд теврв.
«Александр! Володя!» — гиж

Ачнран байрлж үмсв.
Нараснь Володиг авад
Гинчирэн герүрн көтлв.
«Хол, ут, удан
Хаалһ ямаран болва?
Ээжүрн минн ачнр
Эн-тер уга
Менд ирцхаву?» — гиж
Маасхлзад эмгн сурлһнлань,
Теңгр шуурсн мет
Тачкнад деер цокв.
«Господи» — гиж ээж
Нарарн өрчэн кирслв.
Оһтрһу улм чацһар
Ораһас догдлж күржцнв,
Гилвс гигэд цөклж
Назр шарлулад герлтхв.
Тигхләнһ, көгшн ээж
Теңгр талагшан хэлэж:
«О, жахн, жахн,
Өршәтн... ачнрим...» — гиж
Өөдөн һаран өргж,
Хорманарн ачан бүркн,
Хальмг бурхан, көөрк,
Дөң болвзго гиж
Деедсәс зальврж сурв.
Хойр бурхна нериг
Хутхлдулад шүтж дуудв.
Шуугад көл хур
Шаргад деерәс асхрв.
Бутьагта усн көөстрж
Бөлвә үлэж турглв.

Генткн бичкн ачнь
Ночкнад хорманас зулв,
«Асхр, асхр!» — гиж
Альхан байрлж ташв,
Толнаһан һарари ташрлж
Тогляд тавшж наадв.
Түрд гигэд зогсж
Тагчгрен ээжүрн хэлэж,
Тенгрүр, үүртән мет:
«Не, болж» — гихләнһ —
Нари деер мандлв.
Шариху ут үсәрнь
Шовтрж уон дуона.
Атхр үснь билцгшц
Отхрж толһаднь шавшад,
Негт бичкхн наришц
Нарна тольд герлтнө.
«Хэлэлчн, Володь, толһачн
Ху нарар дүүрч!
Тигэд чигн чи
Тенгр, һазрла, үүрлж,
Лугшсн оһтрһуд закад,
Лу хооран көөлһэд,
Ээжән, бурхн мет,
Эндр һалвас гетлһвч» — гиж
Энкрлж ачан үмсв.
«Йорлхинь, эн көвүн
Йирин көвүн биш,
Орчлнд хан болад
Олнд жишг өгх
Оичта баатр!» — гиж,
Болһаж ачурн хэләһэд

Байрлж дотран санад,
Ачан таалад ээжнь
Ээдрхнэ уульнцар йовв...
Хальмг эмгнэ ачнь
Хан болон уга,
Хаадудиг келврүлх һалв
Хурц ухаһарн өскв.
Толһаднь герлтсн һарар
Туужин иргч цээлһв,
Олд хүв өгсн
Орчлң чичрүлсн революцин,
Лууһар цагиг һвтлж —
Ленин һер зүүв.

БИЧКН МАЛЧНР

(Поэм)

I

Колхозин хөөч Боова
Кеерэс хэрж ирв.
Тергн деерэс аца
Теврэд һазрт буулһв.
Хуучн девлэн секхләнһ
Хойр хурһн үзгдв.
Нилх, нэрхн көлэрн
Нээхлж һепһь босв,
Орчлңла таньлдж төгәлңдән
Ормаж, алңтрад хэләв.
Һурвдгч классд ордг
Гүжрмг пионер Санж,
Геринһь терзәр хэләж
Генткн шиллә наалдв.
Болһаж, кнһһән таслж,
Бор ширкг нооста,
Сояһан ирзәлһсн
Сүртә чон тергңд
Шил һатцас үзв.
Шурд гнж һәрәдәд
Адһж Санж һазаран
Аавурн һарад гүүв.

«Менд!» — гиж аавнь
Маасхлзад толһанинь илв.
«Теегин хортн» — гиж
Тергн талагшан заав.
Агчмин зуур бичкд
Аарглж терг төгөлв.
Зэрмнь мод авад
Зөргтәһәр чонур өөрдэд,
Цуста, анһасн амарань
Цокад, хоолурнь түлкв.
«Үксн чон цокснд,
Үүрмүд, зөрг керго!
Әмд чонла бәрлдж
Алхм!» — гиж Боова,
Болһаж оньгтаһар зогссн
Бичкдүдт игж келв:
«Хаврин өлн чон
Ховдг болн догшн,
Кеер генткн харһхларн
Күүнүр чигн дэврнә.
Тер учрас маанр
Теегт саг-сергг,
Хөөнәс нүдән авлго
Харвж, болһаж йовнавдн.
Өцгрсн сөөһин өрәллә
Өмн йовсон барг,
Генткн чикән өргәд
Һәрәдәд хэврһшән зулв.
Наадк нохас бас
Нииһәр ардаснь дахв.
Хөн әәмшж баглрад
Хурад чичрж зогсв.

Би мөрөн өтрлүлж
Бууһан белдж бэрэд,
Тедүхнд бээх салаһур
Түргэр довтлад күрвв.
Хаһар бууһан ээмдэд
Хэлэн, сала дотр,
Дөрвн ик чонла
Дэврж баргудм бэрлдэд,
Ноос, махан шуучад
Ноолдж, аврлт угаһар,
Гүжрж шүүрэд, хутхлдад,
Һазрар, хошадар моһлцгрж,
Залһлдад, һәннэд, зууһад
Зууһьрад көлтврсинь үзүв.
Мөрм ээмшэд цухрхлань
Малядэд, би, бэрлдәнүр
Хутхлдж орад, сагар,
Хундгар чониг цокүв.
Нохасд дөң ирсиг
Негт медсн мет,
Теегин хортд бэрлдәнэс
Тасрад, зулад һарв.
Хойр чониг, би,
Хаһад, тусад алув.
Догшар, һурвдгчинь, баргуд
Дор ормднь шуучв.
Бэргдл уга, дөрвдгчнь,
Борлж сөөд геедрв.
Тер кемлә, хэврһлм
Түңгшсн дун сонсгдв.
Төлән авсн хөн
Тедүхнд өөрм үзгдв.

Көөркин, теегин хортд,
Күзү, гесинь шуучж.
Өөрнь хойр хурһи
Өндэж толһаһан өргв...
Тигж келжэтл парвлянур
Теегэс ирж йовси
Колхозин ахлач Дорж
Көвүд талагшан өөрдв,
Мөрнэси чон үзн
Му санад одв.
«Менд, Боова, хөөнэс
Му зэңгтэ ирвчи?» — гиж
Ээмшси, үүмси дууһар
Адһж Дорж сурв.
Ахрар, көвүдт келсэн,
Ахлачд Боова келв.
«Таанрт, толһачнрт, би
Теегин хорт үзүлхэр
Авч ирүв» — гиж
Ацанур һаран заав.
«Теегт чонмуд элвгси
Төриг парвлянд күндхми.
Төр сөөнэк чонмудчи
Тохмта уһнта тү
Шуучад алж — гигэд
Шуукрж ахлач келв.
«Негт бички күүкдши
Нилх уһинь өнчрж» — гиж,
Харм төрж Дорж
Хооран мөрэн эргүлв...
Өлсөн хурһд девлэс
Өндэлдэд мээлэд босв.

Өөрдж көвүд хэлэж
Өкөрлж хурһдиг өргв.
Санж, гентки, адһж
Сана авси мет,
Гертәси шилтә үс
Гүүһәд авч ирв.
«Арһул!» — гиж Эрднө
(Арвта, Санжһин үр)
«Кинтн үс өгхлә
Ки авх» — гигәд,
Сү доран тәвәд
Шилтә үс дулалв.
Церн (хойраннь үр)
Цуһарад: «Күлөжәтн!» — гиж,

Гертэси дүүһиннь увж
Нартан бэрон ирв.
«Цальгрэн үөнэс хурһд
Цахк» — гиж келв.
Өлссн хурһд көвүдт:
«Өтрлти» — гисн мет
Кинти амарн һожһнулад
Келэри һаринь долав.
Ховдгар бүлэки үс
Хойр хурһи шимв.
«Бичкүд!» — гиж Церн
Болһаж көвүдт келв,—
«Эн хойр хурһиг
Эврэн хоордан өскөд
Хө келәд, дурта
Халымг таңһчдан болн
Коммуна партыд белг
Кецхэй!» — гиж тагчграв,
Санж уха тунад:
«Сэн үг, болв,
Икчүд маанрт хурһд
Иткж өкһий?» — гив.
«Өк! Өк!» — гиж
Өкөр Эрднь байрлж:
«Ухалад, арһинь олж,
Унһинь бас сурий,
Школыннь хашад бэрәд,
Шунһа, килмжтә кевәр,
Хойр, торһи чооста,
Хө, эвртә ажрһ
Өскцхэй!» — гиж чиләв.
Оларн көвүд тоолж

Эндрин бийд цунар
Эврэний вожатур одад,
Комсомольцнрар дамжулад,
Колхозин парвлянас
Хойр хурн, унн,
Хэлэж өскхиг сурхар
Хоорндан ода шиндв.
Өвс таслж белдхэр,
Арва уннндан тэрхэр,
Школын өөрк хашаг
Сээнэр цеврлж ясхар,
Хадас, церд, чолу,
Харна хээхэр күүндв.
«Архулд! Янжанаач!» — гиж
Аднж Санж хээкрэд
Хойр хурннур гүүв.
Хэлэхлэ: дөнтө дүнь
(Бас дөнгөн күргхэр),
Балта хурнна амнд
Байрлад чикж бээж.

II

Арвин бичкн хурн,
Альвин хойр унн,
Тавн ямана ишк,
Туһлта, үстэ үкр,
Колхозин парвлян иткж
Көвүдт харнж өгв.
Ковалев — малын эмчд,
Комсомольцнр шиндвр кеж
Бичкн пионермудт хардач

Болтха гиж даалһв.
Бээшиггд сурһуль чилэсн
Баахн комсомолец Ковалев
Билг арһан нөөлго
Бичкдүдт медрлэн өгв.
Ямана ишк, хурһдиг
Яһж хэлэж асрхиг
Унһдиг яһж услад
Ундинь хэрүлж өскхиг,
Өсжэх хальмг малчһрт
Өдр болһн дасхв.
Санж, Эрднь, Церниг,
Сэн уха өгөнднь,
Һурвн

малын эвенод
Һардврч пионермүд шиидв.
Шимтэ һоһата һазр
Шүүж тедн хээһэд
Шуһад малан асрв.
Колхозникүд: өрүн болһн,
Кеср, һег һегән
Сольцж мал хэрүләд
Сууон бичкдүдиг үзв.
«Күн болх баһасн» — гиж
Көгшдүд хоорндан жүүндж
Көвүдиг сээхнэр мактв.

НАРН МЕТ

(Тууль-поэм)

1.

Ончта көркхн чирәһәри
Орчлңгин бәәдл кеерүлсн,
Көвүн жүүкн хойр
Кезәнә хальмгт төрж.
Хойр эргин хоорнд
Холас дольгарж гүүсн,
Өргн һолин ташуд
Өдрин дуусн, бичкнәсн,
Көк девән өвснд,
Киитн булгин уснд,
Килмжтәһәр хотна мал
Кеер хәрүлдг бәәж.
Турглад гүүсн цаг
Тер хойриг салһв:
Тсегт малдан шимтә
Тежәл хәәж гермүднә
Тал-талдан һазрар
Тарад, бүүрләд буув.
Жисәд жилмүд давад
Жирһл эврәһән авад,
Арвн нәәмн сәәхн
Амулң насан эдләд,
Живрнә батрсн харцхшн

Жамсу өсж залушрв.
Кермн бас болверж
Көлән болһаж ишкж,
һольшг, тоолврта, жөөлн,
Гижгтә күүкн болв.
Көвүн күүкн хойрин
Көркхнә туск зәңг,
Нарт төгәлж иһсәд
Нернь делкәһәр тарв.
Күүктә хамгнь Жамсуһар
Күргән кехәр седв,
Көвүтә хамгнь берән
Кермнәр кехәр седв.
Жамсун аав-ээжнь:
«Жирһлимдн хаалһ ахрдв.
Әмд-мөнд деерән
Арһ-эвинь олж,
Көвүһән кү кехмн,
Күүк хәэхмн!» — гилдв.
Хойр-һурви хонгт
Хоорндан селвг күүндж,
Зөв болж, Кермнд
Зәңг орулхар шиидв,
Жамсу түүгинь сонси
Жирһлдән бахтж ханв.

2.

Олн түмн хөөнәс
Онцлад-онцлад салһад,
Цагин утд шинжләд
Царин дүңгә хө
Тохм эклж өскәд,

Тоомсрта нер авси
Авһарнь, Жамсун эцг,
Ачднь хадмуд хээлһв.
Көвүд-залус ахлулж
Кермнэ герүр илгэв.
Бортхта эрк, махан
Буулһж гиичнр ширгв.
Кермнэ төрл-садн
Көгшд, залус, баһчуд,
Тоож, нерэн нуташгоһар,
Тосж гиичнрлэ мөндлв.
Өндр уулин белд
Өргн ширдгүд делгв.
Арзин шуугата сүүрт
Эмтнэ амн халв,
Сацнаһасн көлсөн арчад,
Салаһасн тос долаһад,
Тоомсрта Жамсун авһ:
«Түрд гитн!» — гиж
Холас эклж, бүтүһэр,
Хаалһиннь учр медүлв.
Халад одсн сүүрэс
Хэрүһинь соңсхар күлэв.
Падрад шатон һалд
Палд гигэд ус,
Цацсн мет, эмтн
Цуһар тагчгрж шиигв.
«Орчлигин сээхн күүкән
Оч-оч Жамсуд
Өкмби?» — гиж зэрмнь
Хоорндан күүндж шимндв,
«Хэләһэд медий», — гиж

Бас зармнь ухаһан,
Болһаж, туңһаһад келв.
Кермнэ эцг босад:
«Күргнэнтн нартд туурсн
Көркхнинь мадн меднэвдн.
Болв залу күүнтн
Берин шиврлгин үзүрт
Торлэсн сээхн, ке,
Токуг бишлм» — гив.
Кермнэ авһ босад:
«Келон үг утхта.
Күргнэнтн хурц уха,
Керсү тууль тээлүлэд
Үзий»,— гиж суув.
«Үни, чик!» — гиж
Батлж цуһар шуугв.
Буурл орсн үстэ,
Бат чиирг цогцта
Залу, Кермнэ наһцх,
Зөвөн келхэр өндөв.
Ормаон босж һаран
Өргж шууга зогсав.
Арһул, уха тунад
Эмтнд игж келв:
«Келэр келон керсүгэр
Күлг кеж болшго,
Амһалж түүг унад
Аду көөж болшго.
Күмни хурц ухана
Күңкэ, күцж кесн
Кергиннь ашд үзгдмн.
«Бив!» — гиж караглад

Баатршж хээкрсиг биш
Бэрлдэнд хортан диилсиг
Баатрт эмтн тоолдмн.
Адунас, хурдн мөрнд
Алтн эмэл тохдмн.
Күрпнэнтн эвриг, гинчнр,
Көдлмштнь үзий!» — гиж
Салькид эрвлэж көндрсн
Сахлиннь үзүр имрж,
Һанзан хавтхасн Һарһад
Гинчнр талагшан хэлэв.
Жамсун наста авһ
Жир һарсн өвгн,
Ормдан тесж чадлго
Өсрж босад зогсв:
«Зөв болон хувцн
Залун цогц кеерүлдг,
Бэрлдэнд орон баатрт
Бийинь даах күлг
Шүүж тохдг! Күүкитн
Шинжлий!» — гиж суув.
Хальмг нутгтан тоомсрта
Хагин цаһан давсншц
Цээсн шалвг үстэ,
Цецн, зун наста,
Цаг жиржцнсн жилмүдөрн
Мацнаһарнь дэврж гүүһэд,
Мөр үлдэон мет,
Мацнадан гүү хурняста,
Көгшэ, хойр таласн,
Көвүдэр сүүдүлж өндэв:
«Мел чик, мел чик,

Миниһәр болвчн тиим.
Кукд мини, тиим!
Күмни амулц жирһлтн —
Көдлмшин аш болдмн.
Күңкл, сээхн хойртн
Көдлмшин толһад бактдмн.
Өндр теңгрт мандлсн
Оли түмн оддас
Үзг зааснь-сән!
Үзмжтә адуна актаснь
Хаалһ дааснь — сән!
Хальмгин нертә залусаснь
Таңһчдан туслснь — сән!
Тер учрас, миниһәр,
Күргн күүкн хойриг
Көдлмшәр сөрж шинжлий,
Даах үүлинь өгч
Дөрлдүләд медий», — гиж
Келәд хәрү ормдан
Көгшә тохняд суув.

3.

Көгшән келсиг цуһар
Күндлж чик гив.
Күргн күүкн хойрас
Кеж чадх үүлинь
Сурулхар хойр кү
Шулуһар теднүр илгәв.
Мөртә залус негт
Мөрнә хойр чикншң,
Шовлзж, ирмгин ца
Шорадан даргдж геедрв.

Шиндвр соңссн Жамсу
Шанаһан түшж ухалв.
«Залу ах, соңстн,
Зөвим күргж келтн:
Өрүн Һарнас авн
Өдрин бийд би,
Далн долан бернтә
Домбр кеж цокнав.
Айсинь соңсхар делкәһәс
Әмтә хамгнь ирх,
Жигтә домбрин дуунднь
Жирһлиннь күцсн жылвән,
Үзж байрлх» — гиж
Үгән Жамсу өгв,
«Домбр кехдм һанд
Дурн дөңнх!» — гив.
Оһна шиндвр Кермн
Оһган өгч соңсв.
Зөвәр удан тоолжаһад
Залуд игж келв:
«Залу ах, соңстн,
Зөвим күргж келтн.
Өрүн Һарнас авн
Өдрин бийд би
Йисн зун йирн
Йисн даһмта түңгрцг,
Даһм болһнднь хаврин
Делкән бәәдл шаглад
Дуусж әмтнд үзүлнәв.
Тер, хаврин бәәдлтә,
Түңгрцг бәрсн күн,
Үвл, намр, зунарчи,

Онъдин дөрвн цагт,
Өмнөн хаврта йовх,
Цецгин кацкнси, сээхи,
Цевр үнр сонсх,
Хаврин эзн болж
Хүвтэ болх» — гив,
«Дуусж үүлэн үзүлхдм
Дурн дөңнх» — гив.
Хойр, мөртэ залу
Хэрү довтлж ирв.
Күргн күүкн хойрин
Күцэх керг келв.
«Баһчудин седси седклни,
Буульмжта! Ода оln
Болзг тэвтхэ» — гиж
Зун наста өвгн
Зарлж эмтнд келв:
«Маңһдур өрүнэс эклж,
Маанрт кесэн үзүлтхэ,
Эрдм арһан хоюрн,
Энд, эмтнэ чирэд,
Эклж күцэтхэ», — гиж
Зөвшәрж оln шнидэд
Зэңглж, өдр күлэв.

4.

Өрин будн талрад
Оһтһу гегәрж цээв,
Орчлң нөөрәси сергэд
Өндөж бийән ясв.
Торһа шовуд теңгрт
Торлзад дууһан дуулв.

Кевлһән кевсн мал
Кеерэгшән цовлдж харв.
Шарлсн зүн үзгт
Шатад нари босв,
Герлиннь дулахи аршаһан
Һазрин жөрсәр цацв.
Маңһір сәәхи өрүи
Мануртад делкә байрлулв,
Мөңк хальмгин тег
Мелмәһэд көкрэд уняртв.
Ноһана бичрт чиг
Нарна тольд гилвкв.
Цецгин сенр үнр
Цегәхи аһар дүүргв.
Жамсу өсрж босад
Жилвтә көдлмшән кехәр,
Зер-зевән авад
Заасн һазрур харв.
Теегин амулңгд байрлж
Таалад, төгәлңд хәләж,
Өрчдән бульглон седклән
Өврмжтә көдлмштән орулхар;
Делкә бийдән авад
Дуулж өрчинь өрсн,
Дуран һарари хамад
Домбртан орулхар адһв.
Уулин улд хурсн
Улсин өмн зөгсв.
Заасн һазрур Кермн
Зү, килңгән авад,
Седклиннь өврмжтә байран
Сиилүләд, шаглад уйх

Түцгүцгэн санандан бэрэд,
Тагчгар «Жамсу» гиж
Урлан эрэ көндөж
Уралан бас адһн,
Уулин улд хурсн
Улсин өмн зогсв.
Зун наста өвгн
Зүн үзг хэлэж:
«Һарчах һарн таанртан
Һазртаһан дөңнтхә!» — гив.
Күрпн күүкн хойрур
Көдлмшән эклхинь күлэж,
Шуугаһан зогсаж әмтн
Ширтәд болһаж хэләв.

5.

Орчлң — дууһар дүүрн.
Олн-зүсн айсмуд,
Теңгрт һазрт, аһарт
Тагчг дүрәтә бәәнә.
Күмни живртә седклин
Күнкл һар күрхлә —
Йиртмж күцәж бүрдәсн
Юн болвчн дуулна.
Әжго цаһан көдәд
Эврән урһсн цецг
Күмни уханд бәргдтл —
Кеер малын идг.
Болв седклин альхн
Байрлж эрә көндәхлә —
Хаврин теегин цецг —
Хәләц таалһн сәәхлә.

Шалһин болдар кесн
Шар өвр иштә,
Белтк утхан татад
Болһаж Жамсу хэләв,
Хар гилгр бүлүд
Хәврәд, нульмн, хурцлв.
Нимгн цаһан иринь
Нарна тольд шинжлв,
Хумондан сөрж үзәд
Хурцинь, гижгинь үснд
Хэләхәр әрә күргв,
Үс ирднй тәвәд
Үләхлә — үсн керчгдв.
Ирд дүрәтә айс
Иньглж Жамсула таарв.
«Белн» — гиж арһул
Бийдән келн, хавтхасн
Бурһу татж авад,
Эрәсинь үзүр күртлнй
Эргүлж Жамсу хэләв.
Шүүнч, хумон шүүнч,
Шинжлж бел жев.
Ооль хүүрә хойриг
Өөрән тоһняж тәвв,
Унь зордг татур
Урнь бас керглв.
Эн хамгас Жамсу
Эндү уга айсмуд,
Татад авхан медж
Тагчгар дотран байсв.
Харһу, хурта сөөһәр
Хурһан чонд өгәд,

Гейүрж мээлсн хөөнэ
Геснэс хатаон чивһс,
Чицнхэр хэврһдэн тэвэд
Чикэн өгэд соңсхла —
Сальки эрэ үлэснд
Шукшсн болж медгдв.
Йөркгд, нарид альвлсн
Ямана геснэс хатасн,
Чивһс өөрэн тэвэд
Чикэн өгэд соңсхла —
Эрэ үлэсн салькинд
Альвлад тогльон болв.
«Дигтэ» — гиж Жамсу
Данмдан чивһс дүрв.
Дуута шар модиг
Дуршж хартан авв,
Эвинь олж тэвэд
Эклэд домбран кев.
Татур өмэрэн-хооран
Түргэр модар дошв.
Шар ке зорһон
Шармгдж хэврһшэн нисв.,
Шудрмг хойр харнь
Шүтон ухаһинь соңсв.
Седклэн жилвтж өгсн
Соньн жигтэ домбриннь
Кев харад ирхлэнь —
Көвүн байрлж инэв,
Эргүлж-дуһрулж модиг
Эңкрлж өрчдэн шахв.
Тоһруна толһан бээдл
Толһа бийднь харһв,

Тэвцин һурвн өнцг
Таарулад, диглж кев.
Заани ке сояг
Зурад урднь белдон,
Кеерүлмжәр Жамсу бернинь
Кемжэлж татад кеерүлв.
Ирмгинь алти сунһуһар
Ивтлж, чимләд хордв,
Совс хатхад герлтрүлж
Сээхрүлж домбраң ясв...

Керми ду харлго,
Көвүн тал хэлэлго,
Ухаһан тэвж, оныгтаһар,
Үүлэн бас эклв.
Чиндр цаһан жилдиг
Чиклж, хурһэсинь илэд,
Эвтэ бичкхн хээчэр
Эвдэд, ишкэд белдв.
Даһм болһинь өөрэн
Дараһарнь диглж тэвв.
Хумха хурһндан зес
Хурвч зөвлж зүүв.
Килһсн нэрхн зүн
Килд шаглж гүүнэ,
Хурвчла наадсн болад
Хагдад, торлзж тоглына.
Гилвс-гилвс гиж
Һаринь дахж татлдсн,
Толь мет утцн
Талта төгэ кенэ —
Алтн бичкхн наһас
Алдрж герл тарна.
Залата халвн кеерүлж
Зег хатхж дассн,
Дөгэд альвлсн зүн
Даһмс хатхж шаглна.
Цецкр торһн утцнь
Цегэхн теңгрин өң,
Негт терзин шилшн,
Нимгэр, эркэр уйна.
Хойрдгч зүүһэн нүдлэд
Хэлэж акчмд тоолад,

Оошкар ирмг һарһад
Оһтһу һазрас салһад ,
Жөөлн цаһан килнд
Жигтә сәәхнәр сиилнә.
«Жилв ик болхв,
Жил икв» — гиж,
Бийәсн сурж инәһэд
Баахн күүкн үүлән,
«Чирд-чирд» — гигэд
Чөклж сууһад уйна.
Уха тунад арһул
Утар игж дуулна:
«Алта деерән һарад зогсхнь
Алһн делкә үзгднә.
Асрад өскон аав ээжиһән
Альк насндан мартхв?»
Нонан торһн утһн
Нигтәр дарандан унж,
Нүднә хэләц таалж
Наласн хаврин теегиг,
Шавшсн, жаңкнон цецгәнһ
Шуугсн, альвлон шовудтанһ,
Орчлцгин олн өңгиг
Олһна урһяр семрж,
Даһм болһнднһ, агчмд,
Делкән бәәдл һарһна.
Хәврһәс хәләсн жүүнд
Хавр мандлсн болна.
Татаон болһнднһ, шинжлхлә,
Теркә күүкнә седкл,
Шаһа цоксн ноһата
Шавшон теегт һанцхарн,

Ухалон ухананнь сээхнь
Уйси үүлднь үзгднэ...
Йисн зун йирн
Йисн даһмас негнь
Дуту болон кемлэ,
«Домбру белн!» — гиж

Баахн көвүн келэд
Босад ормасн өндөв.
Агчмд көгинь орулж
Атхж бернинь дарад,
Герлтэ сээхн айсиг
Геглзүлэд домбртан цокв!

6.

Жири нээмн байрта
Жирилин айс цокв,
Зун нээмн гейүрлһтэ
Зовлигин айс цокв.
Дүүвр наондан күрсн
Дали долан залу
Ашкан бэрж сөнгэн
Аавиртан дуулсн болв:
«Көл мөрэн көтлх
Кенз дуута болиий,
Күр үгэн күүндх
Көгшн аавиран тевчий!» — гисн
Дегц айста дунь
Домбр дахсн болв.
Зун нээмн берэд
Зүрки сээхн иньгэн,
Хөрд, холд харһжаһад
Хүрмд уулын дуулсн:
«Буульгсн сээхн темэг
Ботхиднь күргж хацһая,
Буульгсн халун зүркиг
Ээжднь күргж хацһая!» — гисн
Элк урсасн, уйдлһта,
Чашкурдсн гейүрлһтэ дунь

Чикнд урсен болв.
Тигжәһәд айсан соляд
Теегин салькн мет,
Хальмг көвүнә «ишкмдг»
Хурлзсн шулун бийд,
Шаваш хайжах мет
Шатад домбр күнкнв.
Соңсгдад уга дуундан
Согтж авлгдсн көвүнә,
Эркә, чигчхә хурһнь
Эргүлж берн атхна,
Хумха дунд хурһнь
Хооран тедниг көөж,
Деегшән дорагшан хурдлж
Дөрлдәд марһсн мет,
Барун һариннь хурһдт:
«Берн дахти, берн дахти,
Бичә зогсти!» — гиж
Көшәд муурхан мартж
Келәд кевшсн болна.
Зо көөж жирлзсн
Зунин жирлһн мет,
Домбрин дуута чивһснь
Дольгарж бахтад чичрнә,
Әмтнә дотр уха
Айсарн цәэлһж келнә.
Тиньгр теңгрәс нарн
Түрд гиж зогсад,
Соңсгдад уга айсмудт
Соньмсж һазр чинв,
Алнтрж, өврж ишкәд
Арһул цааран һаңхв,

«Күмни билг арһ
Күцлтә хурдн ухань
Зах уга!» — гиж
Зальта нарн санв.
Кежәх кергән хайж
Кеерәс, өөрхнәс, холас
Хальмгин нутгас адһж
Хурад цуглрсн улс,
Киинһән авлго тагчгар
Көвүнә эрдм хавлна...
Заг угаһар, багарн
Зәмлж суусн әмтнә,
Толһа деер шовуд
Теңгрәс жиргж бууна.
(Домбрт авлгдсн улс
Ду һархш. Сууна).
Зерлг аң адусн
Зегсн, көдә, моднас,
Күүнәс әәхән мартж
Кеерәс нааран ирнә.
Зергллдәд чиннсн олнас
Зә хәәж өмәрән,
Зүткж, түлклдж һарад
Зогсад, сууж соцсна.
Чон, туула, арат
Чикән оньглж тәвәд,
Таалмжта айст авлгдад,
Толһаһан гекж байрлна.
Өвснә бичрин бийнһ
Өмәрән бийән татад,
Олнла хамдан домбр
Өврәд соцссн болна.

Делкэд эмтэ хамгин
Дотр күүсн күүслинь,
Дуута чивһснәннь айсар
Домбр бээхд төрүүлнэ.
Өвчтэнь эрүүл болж,
Өнчнь өнр болж,
Угатынь байн болж,
Үкл уга мөцк
Таралцгин сээхн орн
Төгэлнд төрсн болна.
Тигжэтл, үүлэн мартж
Айһин соньнд седклэри
Авгдсн Кермнэ нүднд,
Өвдг деерк килцгэснь,
Орж йовх нарна
Сүүрин толь тусж
Сергэгэд, гентки чочав.
Үкс өндэж Кермэ
Үүлнэ захас нариг
Алти көшүрэр көшүрдн,
Адһж, сүл даһман,
Эрдм, арһан һарһж,
Эвтэ һарарн гүүлгж,
Дуусн,
Тунцриган аһарт
Делскэд, сөгсрэд оркв:
Һал үдин герл
Гентки падрад одв!
Тунцригин олин даһмас
Тарад цецгс цацгдв,
Кесг өдрмүдин нари
Күүкнэ үүлэс алдрв.

Одд, сармуд нисж
Ормасн эмтнд үзгдв,
«Хавр! Хавр!» — гилдж
Харада, богшрһас нисв!
Домбран Жамсу мартж
Дурта Кермнәннь һарур
Ду һарлго ширтж,
Согту мет темтрэд,
Саналдж ишкэд өөрдв.
«Сээхлэ минн», — гиж
Седклән нуулго келн,
Тулгдад ормдан зогсв:
Теңгрт көшүрдсн нар
Үзж, толһань харцһутрад,
Үүлн мацнаднь унв.

7.

Жилмүдин туршт байрлж
Жамсу, седклдән, Кермнәр
Жирһлиннь күцл келә.
Кир уга шин
Киб цаһан торһишц,
Цевр сээхн бәрцтә
Цаһан саната, гилә.
Болв ода герч
Бүгдин улан чирэд,
Кермнә мек үзж
Көвүн ууртан бүтв:
«Худлч, мекч күүкнә,
Ховч залун чирэд
Хурмш наахмн» — гисн
Хуучна үг бээдг.

Хулхагар үүлнэ захас
Нар көшүрдж, Кермн,
Намаг меклхэр седвч?
Хуурмг харһад олна
Хург меклхэр седвч?
Ичр-хутр уга
Иим иньг нанд
Альк насидм чигн,
Андһарлсв, керго!» — гиж
Кинтрж Жамсу келв.
Кермн, хойр өкэр
Кевтэ цаһан фарарн
Улсас чирэһэн халхлж
Ууляд тагчгар шугшв,
Хатрсн күүнэ ээмши
Хойр ээмнь чичрв.
Һундлин хар нульмси
Һоожад халхаснь дусв.
Һашун ичрин нульмси
Гилвкж хормаднь унв.
«Мек харһх санан
Мел уга билэл,
Үүлэн күцэхэр би
Үни цаһан седклэри
Нар зогсалав!» — гиж
Нульмсан асхж Кермн
Экри ууляд келв.
Энд хурсн улсин
Элкнь урсад одв.
Тигжэтл, гентки, деер
Теңгр тачкнад одв,
Теңгсин усн мет

Тег дольгарад одв.
«Орчлц бийэри кеерүлси
Оичта сээхлэг кен
Өөлүлж ода һундав?
Совси эдл нульмсинь
Сурмсиаснь, ичр угаһар,
Сөңглж кен уңһав?
Күмни седкл байрлулси
Ке, сээхн хамгиг
Өөлүлх йосн уга!
Оларн, таанр, эмтс
Ода Керминг һундасиг
Олж өгтн!» — гиж
Оһтрһуһас Нарн хээкрж
Өкөж һазрур ширтв.
Уурлж Жамсуһур хэлэж
Ут алтн һарари
Теври көвүг өөдән,
Тагчг, алңтрси эмтнэс,
Татад авада одв.

8.

Жирлһн мет торлзси
Жилмүдин ут туужин,
Жирһлд үзгдэд уга
Жигтэ соньн йовдл,
Уулин улд хурси
Улет өврмж болв.
Цуг эмтн ниилж
Цеци ухаһан гүүлгж,
Хар угаһар күүндж,
Хооридан оларн селвгцж,

Нарнур зар тэвхэр
Негн күртлэн шнидв.
«Кемр, Нарн, чи
Күмни кеерүл болси,
Көркхнтэнь эдл керсү
Көдлмшэрн манд үзүлсн,
Жамсуг хэрү Һазра
Жирһлүр эс илгэхлэ —
Дегц Һазра эмтн
Делкэн ус балһж,
Цацад чини һол
Цогичн ода унтранавди.
Чидлэрн бидн, улс,
Чамас дуту бишвдн!» — гиж
Нарнд соңсхад дорас
Нииһэр эмтн хээкрв.
«Цагин экнэс авн
Цеңкр теңгрэр йовж,
Орчлнгин тууж үзж,
Олн му сээг
Күңкл ухаһарн шалһж,
Күмид дөңг болх
Таниг цецн гиж,
Туурсн Нарн, санлав.
Юңгад, тигэд, та
Ядсн иньгм засхларн,
Гем уга намаг
Һаслнкта харһулж засвт?
Чнигтэ нульмс биш
Чеежэсм зүрким юңгад
Алдр Нарн, та,
Аврлт угаһар сөңлвт?» — гиж

Нолан цокж, Керми,
Нараи деегшэн өргж,
Нульмсан ханцари арчж,
Нарнд соңсхад уульв.
Тецгрт Нарн дотран
Тагчг ухалж санад:
«Дегц күми балххла
Делкэн ус чилэх,
Нол цогим унтраж
Гүрм үзүлх» — гив.
Эмтнэ илгэсн зарт,
Ээсэн медүлл уга:
«Кемр намаг унтрахла
Күчр зовлң бийістн,
Нүд чичм харңһу
Насни туршт үзхт.
Кемр танд Жамсу,
Күмнд эңкр болхла;
Көдлмш, билгнь эмтид
Кергтэ болхла — таанрас,
Негити эмэн эрвллго
Нааран ирэд, өөрм,
Долан хонгт халу
Дааж тестхэ!» — гив.
Десрэс унж ирсн
Нэрхи алти шатар,
Нарн талагшан зөрж
Нег мөслж шиндэд,
Деегшэн Жамсуи эцг
Давшад нарад одв.
Дөрви хонгт халу
Дааһад, тавдгч хонгтнь

«Тесшгов» — гиж өвгн
 Тецгрэс һазрт буув.
 Нэрхн алтн шатар,
 Нарн талагшан зөрж
 Нег мөслж шиндэд,
 Деегшэн Жамсун эк
 Давшад һарад одв.
 Тавн хонгт халу
 Тесж, зурһадгч хонгтнь
 «Даашгов» — гиж эмгн
 Доргшан һазрт буув.
 Нэрхн алтн шатар.
 Нарн талагшан зөрж,
 Нег мөслж шиндэд,
 Деегшэн, Жамсун келси
 Дурта Керми өөдлв.
 Өврж Нарн күүкнүр
 Өөрдж чирәһиннь шинжлв:
 «Сэн дурарн нааран
 Сээхлэ ирвч, аль
 Чидлэр һазрас эмтн
 Чамаг нааран илгэв?
 Келлчи?» — гиж сурв.
 Керми өмнэснь мусхлэж:
 «Эврәннь сээхи дурар
 Эцкр иньгтэн туслхар,
 Нарн, танур би
 Нааран ирүв!» — гив.
 Улм өврж Нарн
 Уралан даки ишкв:
 «Тигэд бийән һундаснд
 Туслхар нааран һарвчи?

Болһа, шатвзгоч!» — гив.
Байрта күүнә дууһар
Хэрү цухрлго Керми:
«Хүвтәв би, хүвтәв!
Иньгиннь төлә зовснас
Ик байр бээдв?
Мини өрчд шачах
Мөңк дурна зальд,
Шар сахлан, Нарн
Шатавзгот!» — гиж инэв.
Ямаран чиги зовлңиг
Ях, гилго Керми,
Дурта көвүнәннь төлә
Даахиг Нарн үзв:
«Көрстә һазр дүүргсн
Күмн, шинжләд хэләхинь,
Күчр күндәс элго
Күцсн күцлән күцхмн.
Зах-за уга
Зөргтә билг ухань,
Орчлңгин бээдл сольж
Өсхми», — гиж санв.
Эльчәри Жамсуг дуудулж
Эцкр хойр иньгт:
«Алти шар уургари
Асрж таалад өкссн,
Аав ээж хойрин
Эс даасн зовлңиг
Эрк дурн динлв,
Дурна чидл минигһәс
Давуһиннь ода үзвв.
Бууж, гертән ирэд

Байрта менд бээти,
Бат седклинтин герч
Би, мөңкин наснд,
Дурна нөкд болж
Дөңгөн күргсв!» — гиж,
Алти шатар иньгүдиг
Амулң назрт буулһв.
Ончта көркхи чирәһәри
Орчлңгин бээдл кеерүлсн;
Көдлмшәри үзүзлсн ухаһарн
Күмни нер туурулсн;
Маш ик дурарн
Мөңк нарнла үүрлсн;
Хойр иньгт нерәдсн
Хүрмд өндәж босад,
Зун наста көгшә —
Зүүдн болсн туңгрцгиг
Зүн хартан бәрәд,
Байр болсн домбриг
Барун хартан бәрәд,
Кермн Жамсу хойрт,
Күцкнсн, бахтсн дууһар,
Хальмг одачн тәвдг
Хәәртә йөрәл тәвв:
«Әмәр өнр болж,
Аһурсар байн болж,
Теңгрин өвчн уга,
Терсин аюл уга,
Салаһарнь тосн һоожж,
Сацнаһарнь көлсн һоожж,
Ни негн болж
Наснь ут болтха,

Кишгнь бат болтха,
Күнкиж нернь тууртха,
Хаалһиь алтар делгрж,
Хүвнь делкэ дүүргж,
Ачирасн жичнр үзтхэ,
Амулң менд йовтха!»
Сээхи йөрэлиг эмтн
Седклэн тэвж соңсв,
«Йөрэл шингтхэ» — гиж
Йиртмж күнкисн болв.
Жамсуд, көгшэ, өргж
Жирһлтэ туһриг бэрүлв,
Кермнд дуута домбр
Күргж бас өгв.
Диг долан-долан
Дөчн йисн хонгт
Дуулж, биилж, нээрлж,
Дүрклж хүрм шуугв.
Жамсу Керми хойр
Жиссн жилмүдин хаалһд
Хүвтэ амулң менд
Хамдан удан жирһв...
Аавин тууль чилэд
Амси-омси жирһв.

АЛТН ЗҮРКН

(Тууль)

Кезэнэ бээж. Хальмгин
Көдэ дүүргж өсэд
Аң-адусн, күүнэс
Ээж үргдго бээж.
То уга шовуд
Теңгрт бигшж, нар
Ташрлж нисдг бээж.
Тигхд холас хальмгуд
Түрү-зүдүһэс зулад,
Хүв-жириһлэн хээһэд,
Хээртэ Ижлин көвөд
Таңичарн ирж бууһад
«Төрскн» — гиж нерэдж,
«Кишгтэ болтха!» — гиж
Көгшд һазр йөрөж.
Тер цагла теегт
Тоолврта, мергн ухата,
Эдг гидг баатр
Эгл экэс һарч.
Буурл хальмг өвгн
Баатрин эцгнь бээж.
Үүрмүдтнь байр болж,
Үкл хортдтнь зэнглж,

Дүүвр баатрин нерн
Делкәһәр нисэд соцсгдж.
Арви хойр жилд
Атна сәәһәр күрх,
Ар үзг эзлгсн
Алңгср гндг нертә,
Делкә дәәлхәр седсн
Догши бирд хаанур,
Эдгин туск зәңг
Эргэд күрэд ирж.
Баатр Эдгиг дуудад
Бээр бээрлдж алхар,
Уңгарнь хальмгин орг
Үндсннь таслж тарахар,
Тег дүүргсн малынь
Туһл, хурһтанһнь туухар,
Арнэл сәәхн адуһиннь
Адг уиһтанһиннь көөхәр,
Дүүвр наста залусарнь
Дарад, мухла кехәр,
Өнр оln бүлинь
Өнчрүлж, уульулж үлдәхәр,
Адһж бәрлдәнд бийән
Алңгср баатр белдж.
Болд хувцан өмсэд
Батар товчинь товчлад,
Төмр бүсэн бүсләд,
Татад күдринь сөрәд,
Зес гертә үлдән
Зүн бийдән зүүһәд,
Барснн соя жидән
Барун бийдән зүүһәд,

Бэрлдэ бэрлдхэр Алңгср
Баатршад дуулад һарв.
«Алңгср иртл хальмгуд
Амр таварн бээтн,
Хээкрэд, дэврэд ирхлэм,
Хальмгуд, ду тасртн!
Тана орн-нутгитн
Тарахар йовнав!» — гиж
Азд сүртэ дууһан
Алңгср омглж дуулна.
Жирлһнэ бийнь дуунас
Жигшж зулад хурлзна,
Түүмрин заль мет
Торлзж, хавтаһад жиснэ.
Аду көтлсн ажрһ
Ажглж чикэн сольвна.
Холас дууһинь соңсж
Хотна нохас уульна.
Му йорта зүүднэс
Менрж көгшд сернэ,
«Тээлврнь ямрв?» — гиж
Тедн, алңтрж, сурна.
Сидди тольдан Эдг
Сежглж болһаһад шилтв:
Барань уул мет
Баатр аашсиг үзв.
Өөрдсн Алңгсрин дуунас
Ө-шуһу модн,
Салькнд даргдсн өвсншң
Саглрад һазрла наалдв.
Даранднь долан-долан
Дөчн йисн хонгт,

Назаран харл уга
Гертэн Эдг ухална.
Эдгин герин өөр
Эгл улс цуглрж,
Баатрин келх' үг
Болһаж оларн күлэнэ.
Хэсдт деврэд шингж
Хөөнэ махн буслна.
Налас болд татад
Нариннь эрдмэн үзүлэд,
Урн' улс дээчирт
Үлд, балт белднэ.
Өндр цаһан өргэд
Оларн цуглрж ирсн
Хаана цергин ахлачнр,
Хортн холиг медж,
Зөргэн үгд үзүлж
Зүткж хээкрлдэд шуугна.
Көшг татад Эдг
Күлэсн улсур нарв.
Эмтнэ чирэ талваһад
Амрад байрлсн болв.
Хаана бийнь Эдгүр
Хэлэж шиндвринь соңсв.
«Хар чидлэс, санхинь,
Хурц ухан чидлтэ.
Иикми...» — гиж Эдг
Инэмсж ухаһан келв:
«Хортна хаалһднь көндлң
Хойр ик мод,
Кинтн теңгсин көвэд
Кевтүлэд тэвхми», — гив.

«Дакад, орчлцгас хээһэд,
Делкэд нк гисн
Хээс, бакрс олад
Хаалһиднь тэвхми» — гив.
Келсинь эмтн соңсж
Күцэж цугтнь кев.
Дали пегн күн
Дааж эрэ өргдг
Сүкэн авад, Эдг,
Серүки теңгсүр өөрдв.
Хойр нк мод,
Хээлсн цөөтэ бакрс,
Харлж өмннь күрсиг
Харвж Эдг үзв.
Хойр модна үзүриг
Ханьцулж нилүлэд батлв,
Көрсинь арчад, хавтхалад,
Кевлж, нүцклэд, чавчв.
Тигжэтл, гентки, дольган
Толһа, цогцинь норһв.
Алңгерин киилсн кииһэс
Аюл теңгст шуугв.
Даларн нар ташрлж
Деерэс Алңгср өкэв.
Теңгрин үүлнэс мет
Төгэлнд сүүдр уив.
«Көвүн, менд!» — гиж
Күржннэд Алңгср мендлв.
«Сэн йовнт!» — гиж
Сөгдж Эдг келв.
«Эдг гидг баатр
Эн нутгт бээнү?»

«Бээнэ», — гиж Эдг
Бас хэрү өгв.
«Эн чавчжаснчн юмб?»
«Эдг баатр нанар
Эмэлдэн хавс кегүллэ».
Мөрнэсн Алцгер бууһад
Мод шинжлж хэлэв,
Хатасн бура мет
Хурһарн чимкэд өргв.
Эмэлиннь хавснла цацулж,
Эдгин эмэлин хавсн
Арчм үлүһинь үзж,
Алцтрад, ээмшж өврв.
«Эмэлэрнь шинжлхлэ нанас
Эдг үлү кевтэ.
Чидлнь ямаран?» — гиж
Чикэн тэвэд соңсв.
«Белкүсэри мана Эдг
Бийлэртн эдл шаху.
Зуг ээм-даларн
Зөвэр үлүнь лавта.
Баатр Эдгин эмнь
Бийлэнь уга» — гиж
Хэрү өгэд, Эдг,
Хээсн талагшан хэлэнэ,
«Буль-буль» гигэд
Буслж цө лугшна.
«Энчн юмби?» — гиж
Эдгэс Алцгер сурв.
«Өрүн нарна өмн
Өндэж Эдг босад,
Сүүж-далан тинилһэд,

Суняж, таван ханһаһад,
Цээһин ормд хээлсн
Цө ууж эдлнэ.
Көлсән арчж дарунь
Кинти теңгет орад,
Күзүн күртлән ус
Көргөж мөс кеһэд,
Тохняж цогцан сергәһэл,
Теңгс өргж хамхчад,
Көвөһүр һарна» — гиж
Келэд Эдг зогсв.
Тулһд чиндр цацад
Тачкнад шачасн һалиг
Чимкүрәр хучлж улм
Чидл нсмэд ясв.
Алңсер уха тунһаһад
«Альков, наарлчн», — гиж
Эдгиг бийүрн дуудж
Эврән өвдглэд суув.
Алһайг эдл ик
Аман алһалһад оркв,
Хад мет шүддн
Харлсн нүкнәс цаһав.
«Цээһән келчн» — гиж
Цө талагшан заав.
Адһж Эдг цөөг
Алңсерин амнд көмрв,
Буслжасн цөөг Алңсер
Бәкрстәһинь зальгж босв,
Таңнаһан ташад, амрад:
«Тана Эдгинти цө
Агта бәәж», — гигэд

Альхарн урлан арчл.
«Не, би цогцан
Невчк сергэнэв» — гиж
Ус бутхачад Алцгср
Уралан алхад орв.
«Күзүн күртлм мөс
Көргэ» — гиж закв.
Бээсн чидлэн цуглуулж
Баатр, йнсен тоха,
Хату мөс көргэж
Хооран цухрж харв.
Алцгср ээмэн холькад
Эрэ көндрэд оркхла —
Хату, бат мөсн
Хамхрад күржцнэд одв,
Харсли усн дораснь
Хагдад харад одв.
«Айтаһар сергвв!» — гиж
Алцгср көвөһүр харв.
Хувциднь наалдсн көөс
Хумсарн индсэд уцһав.
«Та, баатр, хэлэхинь
Тавгарн йорал түшвт,
Эдг болхла, йорал
Эркөһөрн түшнэ» — гиж
Эс өврсн бээдлтөһөр
Эдг Алцгсрт келв.
«Дакад нег мөс
Давтад көргэлчн» — гиж
Алцгср хэрү теңгсүр
Алхад орад одв.
Хойр көлинь эркөн

Хумсар йорал түшэд,
Мөсн күзүцэнь көрхиг
Марзаж инэхэд күлэв.
Бас нег давтад
Бээсн чидлэн һарһад,
Арвн тоха зузанар
Алцгериг, Эдг көргэв.
Түмн темэнэ чидлтэ
Туурсн баатрин бийнь
Түшлэн геешэд оркхларн,
Дөрвн көлнь хуһрсн
Дуту хүвтэ гөрэсншц
Арһ-чинэн уга
Амр зөөр болдгж.
Хумсарн тулад Алцгер
Хойр ээмэн холькв —
Киштин, зузан мөсн
Көндрл уга гилвкв.
Дакад нег күгдлэд,
Деегшэн өсрхэр седхлэнь —
Тулсн көлнннь эркэд
Түшлт уга болв.
«Хэрү эн мөсиг
Хээлүл, даарчанав», — гиж
Хээкрэд Алцгер келв.
Элкэн авч инэхэд
Эдг мөс ишкв.
Далн негн күн
Дааж эрэ өргдг
Хурц сүкэн өргж
Хүрүлэд, Алцгерин толһаһур,
Эврэ сансан күцэхэр,

Эдг алһад өөрдв.
Сансн ухаһинь тээлэд
Сүртэ Алһгсрин толһа,
Оошкан дүүргж киилэд
Өмнэснь шуукрж үлэв.
Өрвлһ метэр дошад
Өсрэд нисж, Эдг,
Теңгснн көвөн хадиг
Теврэд эрэ торв.
Үлэсн толһан шүрүнэс
Уулмудин ора нурв.
Хальтршгоһар, Эдг, сураp
Хойр көлдэн тах
Чаңһар боож авад,
Чидлэн хураж, зүткэд,
Шаазһа мецнсн итлгшц
Шамдад өмөрэн дэврв.
Толһа дакад үлэхлэнь
Тахин сур тасрв,
Хэрү нисэд, Эдг,
Хад теврэд торв.
Орчлнд бат гисн
Олс олж томад,
Тахан боож, Алһгсрин
Толһала бэрлдэ кехэр,
Герүрн өтрлж Эдг
Гүүһэд һарв. Хаалһднь
Тсегин сээхн өвснд,
Тарад идшлсн хө
Хэрүлсн мөртэ өвгн
Харһад байрлж мөндлв.
«Олн жил жириһсн,

Өвгэ, селвгэн өглтн,
Орчлнд бат гисн
Бүч ода альдас
Би олхв?» — гиж
Эдг өвгнэс сурв.
Эцкр өнр төрскнәннь
Нерн болж туурад,
Нартд бийән медүлсн
Сээхн залу Эдгт
Селвгэн өвгн өгв:
«Мөрн залу хойрин
Мөчдэс авсн шүрвсн
Бүчэс делкэд, кукн,
Батнь төрүц уга».
«Шүрвсн» — гиж Эдг
Саналдж уха тунв.
«Уха тунад зовсн
Учран келич», — гиж
Эвлүн дууһар өвгн
Эдгэс сурж күлэв.
«Таңһчин хортн Алңсрин
Толһала бэрлдэ кехд
Тер бүч кергтэ.
Туслтн!» — гиж Эдг
Өвгнэс эрэд сурж
Өвдглж көлднь мөргв.
«Олна кишг хээснд
Олн, түшлт болдмн,
Өндэ», — гиж жөөлнэр
Өвгн Эдгт келн,
Унж йовсн мөрән
Уцһаж, утхар шаав,

Игтл-тигтл утхиннь
Ишэр һазр тулж,
Далдһр сээхн чеежэрн
Деернь бийнь унв.
«Шүрвсн бели» — гиж
Шимидж ки тасрв.
Орчлцгин бат бүч
Олж, Эдг, тахан
Хоёр көлдән батлж,
Хэрү йовхиннь өмн,
Тацһчиннь төлө жирһлән
Тәксн өвгнә зүркнд,
Ханлт, мөргж, өргхәр
Хурц утхинь авб.
Өкәж, эвинь олад,
Өвгнә чееж секв,
Өврмжтә нарни герл
Өрчәс алдрж падрв.
Шилтхлә: өвгнә зүркн
Шухмр алтн бәәж.
«Олн хальмгин кишг
Өмнән, Эдг, үзжәнәч.
Һанц бийәрн чи
Гүрмтә хортан диилшгоч.
Намаг дахул!» — гиж
Нарн әдл зүркн
Алцтрсн Эдгт соңсхж
Арһул келж лугшв.
Өвгнә евәгч зүрк.
Өвртән Эдг дүрв.
Бульчнднь чидл немгдәд
Болд болж хатурв.

Теңгсүр хэрү эргж
Толһа талагшан гүүв.
Урдк кевэрн Алцгер
Үлэж өмнэсь шуукрв,
Хүвсхл, һалв татад,
Хад, уулмуд чичрүлв.
Олна алтн зүрк
Өрчдэн бэрсн Эдг
Өмэрэн зөргтөлһэр зүткж,
Өөрдж толһа эргв.
Гүрмтә, махссн Алцгериг
Гижгэрнь чавчад оркв.
Турглсн хар цусн
Теңгрт күрэд цацгдв.
«Экнэрә, үлэл уга,
Эдгийг өрвкүлхм бээж,
Мууха юмби!» — гиж
Му дууһар Алцгер,
Орчлц дорацулж чичрүлэд
Орклж, чишкэд хээкрв.
Хад чолу ташрлж
Хавтаж кевтсн барснн
Цөсн билцрж хайрв,
Цөнкр теңгрин көрсн
Цэс гиж шуурад,
Һал цаһан өдрэр
Һазрур одд унв.
Гүжрэд Эдг дакнас
Гижгиннь яс төвлж,
Хойр меткән хоорндк
Хотхр нүкнднь күргэд,
Сүүдк сутцинь таслн

Сүкәри чавчад оркв.
«Маштг!» — гиж Алңгер
Мөөрсән тасртл чишкв.
Эмндән күрәд орклен
Әәмшгтә Алиңгерин дун,
Атна сән гүүдләр
Арви хойр жылд,
Әрә гиж күрх
Ар орнд үлдсн,
Алиңгерин гергнд соңсгдж
Әмтәхи нөөринь таслв.
Алиңгеран гергнь наадад
Альхндан өргдг бәәж,
Залуһасн, болв, мунхгарн
Зөвәр үлү бәәж.
Дөң сурсн залуһиннь
Ду соңссн Маштг,
Өндр теңгр түшсн
Ө-шуһу моднд,
Өвсн, хамтхаснд идшлсн,
Турунь ишксн һазрт
Турглсн булг һардг,
Занан дуудулж авна.
Зер-зевән зүүж
Залуһурн гүүлгәд һарна.
Алиңгерин толһаг күзүнәснь
Аврлт угаһар салһж,
Аашсн Маштгин занн
Алхц Әдг соңсв.
«Өшәтн әәмшгтә», — гиж
Өвртк зүркндән келв.
«Нутгарчи мухла кехәр

Нааран ирсн Алцгсриг,
Олна кишгэр чи
Ода динлвч. Чидлэс,
Ухан чидлтэ» — гиж
Уулур зүрки заав.
Уулин ораг үүлн,
Көвкр цаһан көвигшн,
Көөсн метэр бүркж.
Түүг хэлэжэсн Эдгин
Толһад шиндвр ирв.
Адһж герүрн хэрэд
Эмт зарлж дуудулад:
«Маңһдур өр цээтл
Мини келсиг күцэти:
Тавн мицһн терг
Татад көвн зөөж,
Тецгсин көвөн уулиг
Ораһаснь авн доргшан
Орати», — гиж келв.
«Алцгсрас ээмшгтэ хортиг
Арһлж хорахмн» — гив.
Көвнгэр эмти уулиг
Келсинь күцэж орав.
Маңһдур өрүнднь нааран
Маштг өөрдэд ирв.
Эдгиг үзи гергин:
«Эй, көвүн, наарлчн,
Бичэ нанас сүрд,
Балта, шикр өгнөв.
Энд, тигжэһэд, баатр
Эдг бултсн угай?
Соңсжанч?» — гиж Маштг

Сүүкнж хавтхан уудлж,
Хальмг герин дүнгэ
Хавтха балта үзүлв.
Байрлсн, жилвтэ хэлэцэр
Балтаг Эдг хэлэж:
«Тертн танас бултх
Теегин туула бишлм,
Эгч, адһсн болхла
Эдглэ харһх билэт.
Мел ода үүнэс
Мөрэн унад һарла.
Күлгиннь амнас унсн
Көөсн царцад уга,
Үзжэнт?» — гиж эдг
Уулур хурһарн заав.
Көвкр көвцгэр орагдсн
Күрисн уулур Маштг
Шилтж хэлэһэд, дотран,
Шуукрж, уха тунв:
«Кемр амнась алдрсн
Көөсн ним болхла,
Күлгнь ямаран болхв?
Тер күлг деер
Тохсн эмэлнь ямарамб?
Эмэлнь тинм болхла
Эзнь ямаран болхв,
Тер баатр уурлад
Татн чавчад оркхларн,
Тарах!» — гиж ээмшэд
Залуһан мартж, Маштг,
Занан хэрү эргүлв.
Элк-бөөрэрнь цокад

Эдгэс зулад харв.
Хо-бүрүл тасртл
Хараннь алдлго харвад,
Бомбаж довтлсн Маштгин
Бара ирмг давулж,
Хортнас төрсн нутган
Харсж халхлсндан байрлж,
Баатр дшиллһни дууһан
Бүрә бишкүрт татв.
Дууһиннь соцсж хальмгуд
Дөрвн үзгэс цуглрв.
Олн эмтнэ өмн
Өндр деер һарад,
Өвртән дүрэтә бээсн,
Туужд келгдх зүрк
Туг метәр, Эдг,
Харһу цоолж, деегшән,
Ханлт өргж залв.
Һал үдин герләр
Герлтж зүркн падрв.
«Таанрин төлө жирһлән
Тәксн эгл өвгнә
Туурсн зүрк үзти!
Алти зүркн угаһар
Алцгериг дшилшго биләв,
Күмнә хортн Маштгиг
Көөж чадшго биләв.
Уулин өндр ораад,
Алти совсн хойрас
Алдр бумб делдхмн.
Мөңкһн дөрвн цагт
Мандлулж, хээртә зүрк,

Төр дүңгэсн бумба
Тэвхмн!» — гиж Эдг
Таңһчд соңсхад келв.
Алңгерин герги Маштг
Ээж зулад һархларн,
Занан зоваж шавдад,
Зуурнь харһсн уулмудин
Зо деегурнь һәрэдүлэд,
Һол, теңгс, далаг
Һооднь, шудтнь һатлһад,
Һазрин захд күрэд,
Гүүдлинь зогсаж ядад,
Орчлңгин тамд унад
Олнд сә кеж.
Зогссн болхла — әмтид
Зовлңг үзүлһми бәэж.

ҺАРГ

Шүлгүд

Пионермүдүн андһар .	3
Хавһар	4
Африкин күцл күцх .	6
«Артек»	8
«Жаңһр»	10
Күмни дһилвр	13
Хочһрин машини	15
Зүсм өдмг	18
Асхн хот	21
Доола	24
Цери	25
Самһа йовдл	26
Ардан үлдәсн нерн .	30

Легенд, поэмс, туульс

Эәж ач хойр. Легенд .	32
Бички малһир. Поэм	37
Нарн мет. Тууль-поэм	45
Алти зүрки. Тууль	74

Цена 18 коп.